

■ İvan Turgenev

Hörmətli iştirakçılar, Puşkinin heykəlinin inşasında təəssübkeşlik edən, onun xatirəsinin əbədi yaşadılmasına can yandıran və bu gün açılış mərasiminə qatılan Rusiyanın ziyalı insanları - hökumət, elm, ədəbiyyat, incəsənət sahələrinin təmsilçiləri! Bu heykəlin ərəşəyə gəlməsi cəmiyyətimizin ən layiqli üzvünə olan ehtiramımızın göstəricisidir.

Puşkin Rusiyanın ilk rəssam-şairi olub. İncəsənət, bura poeziyanı da daxil etsək - sözün geniş mənasında təbiətin yenidən canlandırılmasıdır, xalq həyatının özülündə dayanaraq, insanın başlıca xüsusiyyətlərindən biri kimi mənəvi simasını müəyyən-ləşdirən ideallarının təcəssümüdür. Təbiətin özündə duyulan, əks olunan incəsənət, ədəbiyyat əslində bir təqliddir, amma xalqın mövcudluğunun ən erkən dövründə onun vəcdə gələrək yaratdığı, insana xas bir bənzətmədir.

Daş dövrünün vəhşi məxluq çaxmaq daşının ucu ilə ayı sümüklərindən, maral başından ləvazimatlar

rib: qədimi mülkədar evində doğulmasından tutmuş, xarici prinsiplərin nüfuz etdiyi o zamanki cəmiyyətin təsiri altındakı liseydə yad tərbiyyəyə qədər, Volter, Bayron və 1812-ci ilin Böyük Xalq Müharibəsi, bunun nəticəsində Rusiyanın ən ucqar yerlərinə çəkilmək, xalq həyatına qayna-yıb-qarışmaq və el arasındakı söhbətlər, məşhur qoca dayənin epik hekayətləri... Bütün bu saray və xalq həyatı, doğma rus xalqı və Avropa mühiti ziddiyyətləri Puşkinin yaradıcılığına təsirsiz ötürməyib.

Özfəaliyyətinə gəlincə isə, bu Puşkinde çox erkən oyanıb, qeyri-müəyyən axtarışlarını tez bitirib və tezliklə müstəqil yaradıcılığa çevrilib. Konstatin Batyuşkov kimi bir şair onun yazdığı "Uçan buludların cərgəsi seyrəli" elegiyasını oxuyub "Zalım, necə də yazıb!.." - deyər həyəcanla qışqıranda Puşkinin heç 18 yaşı yox idi. Batyuşkov haqlı idi: Rusiyada hələ belə yazan olmamışdı. Ola bilsin ki, "Zalım" deyəndə Batyuşkov artıq qabaqcadan dumanlı şəkildə hiss etmişdi ki, onun sonra-

lubu altında saxtalaşma, sırf xəlqilik də əcnəbi müəlliflərin təsirinə düşmək kimi yersiz və faydasızdır. Buna ən yaxşı misal olaraq Puşkinin əsərləri arasında ən zəif hesab olunan onun nağıllarını, eləcə də "Ruslan və Lyüdmila"nı göstərmək olar. Əlbəttə, hamı razılaşar ki, əcnəbi müəlliflərin yersiz təqlidi gərəksizdir. Əgər bir şair öz əsərlərində xalqını əks etdirmirsə, ona söykənmirsə, o, öz xalqının şairi sayıla bilməz. Onsuz da xalqı onu oxumayacaq. Ancaq cənablar və xanımlar, hansı böyük şair təkə sadə xalq tərəfindən oxunmaqla şöhrət tapıb? Sadə alman xalqı Höteni, sadə fransız Molyeri, ingilis Şekspiri oxumur. Onları daha ziyalı təbəqə oxuyur. Amma yenə də Höte, Molyer, Şekspir öz xalqlarının şairi sayılırlar. Hər bir sənət üçün həyat ideali var: adi, gündəlik həyat onun zəminində aşağı səviyyədə qalır. Bu, bir zirvədir ki, ona yaxınlaşmaq lazımdır. Müqayisə üçün deyək: Bethoven və Motsart şübhəsiz ki, milli alman bəstəkarlarıdır. Yazdıqları musiqi də alman mu-

layışı ağılaşmazdır. Milli rəssamlar olur, məsələn Rafael, Rembrandt, amma xalq rəssamları olmur. Yeri gəlmişkən, ədəbiyyatda, poeziyada, incəsənətdə xalq şüarı qoymaq zəif, hələ yetkinləşməmiş və ya məhkum, məzlum vəziyyətdə olan millətlərə xasdır. Onların poeziyası başqa, daha vacib məqsədlərə - millətin mövcudluğunun qorunmasına xidmət etməlidir. Şükürlər olsun ki, Rusiya belə bir vəziyyətdə olan dövlət deyil. Rus xalqı nə zəifdir, nə də başqa millətlərə məhkumdur. Onun öz mövcudluğu üzərində titrəməyə, müstəqilliyini qısqançılıqla qorumağa ehtiyacı yoxdur. Öz gücünü dərk edən rus milləti hətta onun çatışmazlıqlarını göstərənleri belə sevəcək qüdrətdədir.

Qayıdaq Puşkinə. O, Şekspir, Höte və başqaları kimi milli şair hesab oluna bilərmə - sualını hələlik açıq saxlayaq. Şübhəsiz ki, Puşkin poetik, ədəbi dilimizi formalaşdırıb və bizə, eləcə də bizdən sonrakı nəsle qalan bu dahinin açdığı yolla davam etməkdir. Yuxarıda deyilənlərdən siz belə bir qənaətə gələ bilərsiniz: bəziləri sübut etməyə çalışır ki, əsl rus ədəbi dili yoxdur, bizə bu dili sadə xalq digər xilasedici qurumlarla birlikdə verə bilər. Biz, əlbəttə, o vicdanlı insanların fikirlərini bölüşmək iqtidarında deyilik. Əksinə, biz Puşkin tərəfindən yaradılan bu ədəbi dildə rus yaşantısının bütün şərtlərini görürük - rus millətinin yaradıcılığı, qabiliyyəti bu möhtəşəm dildə qovuşaraq həmahənglik təşkil edib. Və Puşkin də bunları ədəbi dildə təsvir edən möhtəşəm rəssamdır. Məhz rus rəssam-şairi! Onun poeziyasının bütün məği, mahiyyəti xalqının özəllikləri və xüsusiyyətləri ilə üst-üstə düşür. Hələ onun dilinin qüdrəti, aydınlığı, cəsur cazibəsini demirəm! Bu, yalandan, şişirtmədən uzaq səmimi həqiqətdir; açıq, dürüst hisslərdir. Puşkin yaradıcılığında rus insanının bütün gözəl keyfiyyətləri təkə bizi deyil, bütün həmyerlilərini, eləcə də bizə yaxın, əlçatan olan əcnəbiləri də heyran edir. Bu cür əcnəbilərin mülahizələri misilsizdir: çünki onlar, bizim kimi vətənpərvərlik hisslərinin təsiri altında danışmış, kənardan baxıb fikir söyləyirlər. Bir dəfə görkəmli fransız yazıçısı və Puşkinin pərəstişkarı Prosper Merime Viktor Hüqo kimi bir dahinin yanında Puşkini dövrünün ən böyük şairi adlandırmış və belə demişdi: "Sizin poeziyanız hər şeydən öncə həqiqət axtarır. Gözəllik isə öz-özünə sonradan yaranır. Bizim şairlər isə, əksinə, tamam zidd yolla gedirlər: onlar ilk növbədə təəssürat, hazırcavablıq, dəbdəbə ilə kobud desək, əlləşirlər. Əgər bütün bunlar şairlərimizə həqiqəti alçaltmamaq imkanı verəcəksə, bəlkə də istediklərini ala biləcəklər... Puşkinde isə poeziya möcüzəli şəkildə öz-özünə paradaqlanır".

Merime həmişə bu məşhur kəlamı Puşkin üçün işlədirdi: "Proprie communia dicere" (Latinca: "Hamıya məlum olan şeyləri özünəməxsus şəkildə ifadə etmək çətindir"). Həqiqətən də bu bacarığı qəbul edərək məlum məsələlər haqqında özünə xas tərzdə danışmaq - özündə ideallığı və reallığı birləşdirən poeziyanın mahiyyətini açmaq hər şairə müyəssər olmur".

Merime həmçinin məzmun və formanın obraz, mövzu bərabərliyinə, heç bir şərh və mənəvi nəticələrin olmamasına görə Puşkini antik yunan şairləri ilə müqayisə edərdi. Yaxşı xatırlayıram, bir dəfə "Ançar"ın son bəndini oxuyandan sonra o dedi: "İstənilən müasir şair, bax burda mütəq şərh verərdi. Amma Puşkin onlar kimi deyil".

Merime, eyni zamanda Puşkinin məsələyə yavaş-yavaş, təcridən, in medias res ("işin ortasından başlamaq") - klassik poetik termindir) müdaxiləsi ilə də iftixar edərdi. Fransızlar demiş: "Öküzü buynuzundan tutmaq" kimi. Bu cür ustalığa misal olaraq isə onun "Don Juan" əsərini göstərmişdi.

(Davamı səhifə 17-də)

Puşkinin heykəlinin açılışı münasibətilə Turgenevin nitqi

düzəltməklə vəhşilikdən çıxaraq insana çevrildi. İnsanı ibtidailikdən çıxaran da elə incəsənətdir. Seçilmişlərin, istedadlı fəxslərin sayəsində xalqın idrakı tamamilən formalaşır, özünə xas mədəniyyət və ədəbiyyatla tarixdə öz yerini tutmağa layiq olur. Xalqın öz səsi, sözü, mənəvi siması yetişir, onu bir xalq kimi qəbul edən başqa millətlərlə əlaqələr qurur, dostlaşır. Əbəs yerə Yunanıstan Homerin, Almaniya Hötenin, İngiltərə Şekspirin vətəni sayılmır ki! Biz bununla başqa sahələrin - dini, elmi, dövlət orqanlarının əməyinin vacibliyini danmırıq. Amma yuxarıda sadaladığım keyfiyyətləri bir millətə aşılamaq məhz onun incəsənəti, mədəniyyəti və ədəbiyyatıdır. Burada təəccüblü heç nə yoxdur: bir xalqın incəsənəti onun ruhu, canı, düşüncəsi, sözün yüksək əhəmiyyətini daşıyan dilidir. Bütün bunlar öz dolğun ifadəsinə çatdıqda bəşəriyyətin sərvəti olur. Bu müqayisədə elm incəsənətin yanında aciz qalır. Çünki məhz incəsənət ifadə edilən, insani, düşünülən, ölməzdir, çünki öz fiziki mövcudluğundan, aid olduğu xalqdan daha çox yaşaya bilir. Məsələn, antik Yunanıstandan nə qaldı? Bizə qalan onun ruhudur! Dini ayinləri, daha sonra elmləri, icadlarıdır. Xalqları müteəssir edən bunların ümumiliyi, əbədiliyidir, bu günə qədər də canlılığını qoruyan ədəbiyyatı, incəsənətidir.

Qeyd etdiyim kimi, Puşkin bizim ilk rəssam-şairimiz olub. Şairdə xəlqilik mahiyyəti ilə ifadə etsək, iki mənəbə birləşir: qabiliyyət və fəaliyyət. Sonradan digər avropa ailəsinin dairəsinə daxil olan biz ruslarda bu iki mənəbə xüsusi çalar alır. Qabiliyyət bizdə ikitərəflidir: öz həyatımıza görə və bütün sərvətləri ilə zəngin digər qərb xalqlarının həyatına görə - çox vaxt bu bizim üçün acı nəticələrlə bitir. Fəaliyyətimiz də hansısa xüsusi, qeyri-bərabər, sərt, bəzən isə dahicəsinə güclü alınır: o, yad çətinliklər və öz ziddiyyətlər ilə mübarizə aparmalıdır. Əlahəzrət Böyük Pyotru yada salın: onun təbiəti hardasa Puşkinə yaxın idi. Əbəs yerə o, Puşkinə sevgi dolu pərəstiş hissi bəsləmədi! Bax, bu az öncə dediyim ikili qabiliyyətdir və şairimizin həyatına açıq-aydın təsir göstə-

ki şeirləri və digər əsərləri də məxsusi olacaq, əslində elə ilk şeirindən özünəməxsus nümayiş etdirirdi. Fransızca belə bir atalar sözü var: "Le gorie prend son bien partout oa il le trouve" (Təxminən, "Dahi həmişə hər şeyin yaxşısını edə bilir"). Cüzi, az əhəmiyyətli kənara sarmaları nəzərə almasaq, Puşkinin müstəqil dühası tezliklə Avropa nümunələrinin təqlidindən və xalq üslubu adlı saxta meyllərdən azad olmağı bacardı. Ümumiyyətlə, xalq üs-

siqisidir. Amma bununla yanaşı, onların heç bir əsərində sadə xalqdan qaynaqlanmış, hətta ona bənzər notlar görə bilməzsiniz. Məhz ona görə ki, bu təbii, xalq musiqisi onların cisminə, qanına keçib, canlanıb və sonra daxili ələmlərində onların sənətinin nəzəriyyəsi kimi qerq olub, necə ki, yazıçının canlı yaradıcılığında qrammatikanın qanunları yox olur. Başqa, həmin o gündəlik mühiddən kənar, incəsənətin daha çox özünə qapalı sahələrində "xalq" an-

Bəli, Puşkin rus həyatının mərkəzində dayanan, onu içdən təsvir edən bir söz rəssamı idi. Onun məhz bu xüsusiyyətini - yad ünsürləri mənimseyib özünü küləşdirmək cəhətini əcnəbilər bəzən "assimilyasiya" bacarığı adı altında bir az sayğısız şəkildə də olsa etiraf edirlər. Bu cür qabiliyyətinin sayəsində "Xəsis cəngavər" monoloqunu yarada bilmişdi. Belə monoloqun altından məmnuniyyətə Şekspir kimi dahi də imza atardı. Təəccüblüdür ki, Puşkinin poetik təbiətində də bu ehtiras və mülayimliyin xüsusi qarışıq var, daha doğrusu, bu onun istedadının obyektivliyidir, onun şəxsiyyətinin subyektivliyi yalnız daxili ehtiras və atəşlə özünü göstərir.

Bəs, bütün bunlarla yanaşı biz Puşkini Şekspir, Höte və Homer kimi həm milli, həm də dünyəvi (bu iki ifadə tez-tez üst-üstə düşür) şair adlandırma bilirikmi? Puşkin hər şeyi edə bilirdi. Unutmaq olmaz ki, Puşkinin üzərinə iki öhdəçilik düşmüşdü: ədəbiyyat yaratmaq və dili formalaş-

lı, fərasətli bir adam, hansı ki Puşkinin ölümündən sonra ondan qalan kağızları araşdırmaq üçün başqaları ilə birlikdə çağırılmışdı, o belə çəkinmədən digər ağıllı tanışına yolladığı məktubda belə yazırdı: "Bilirsən, bu poemalarda məni ən çox nə heyrləndirir? Fikir çoxluğu! Puşkin və mütəfəkkirlik! Bunu ondan gözləmək olardı?" Bax, bütün bunları Puşkin öncədən hiss etmişdi. Buna sübut olaraq onun məşhur sonetini ("Şair üçün" 1830, 1 iyul) göstərmək olar. Bu soneti hər birimiz əzbər bilsək də, icazənizlə, bir daha qarşınızda oxumaq istədim. Çünki öz zəif və maraqsız söhbətimi bu poetik qızılla bəzəmək nəfsinə qarşı dura bilmədim:

*Ey şair! Dəyər vermə sevgisinə sən xalqın
Tez keçər gurultusu zəfər tərifiyin
Eşitsən səfəh hökmü, soyuq izdihamın
gülüşünə fikir vermə, sakit və möhkəm ol.
Sən çarsan: Yalqız yaşa. Get azad yolunla
Öz ağlın hara apararsa sən.
Yetişdir əməyinin sevgi meyvəsini,
Mükafat gözləmədən, nəcib fədakarlığınla.
Güc səndədir, çünki ən uca hakim sənənsən.
Əməyinə ən dürüst dəyər biçənsən,*

Puşkinin heykəlinin açılışı münasibətilə Turgenevin nitqi

dırmaq. Halbuki bu proses başqa ölkələrdə yüzillik fərqlə başa gəlir. Üstəlik, bizim millətin digər seçilmiş insanları kimi onun da amansız taleyi başının üstünü almışdı. Ölüm onu həyatdan ayıranda Puşkinin heç 37 yaş da yox idi. Ölümünə bir neçə ay qalmış yazdığı bir məktubda bu sözləri oxuyarkən kədərlənməmək, qəlbimizin dərinliklərində də olsa qəzəblənməmək mümkündür deyil: "Ürəyim sözlə genişləndi. Hiss edirəm ki, daha çox yazıb-yarada bilərəm". Yaratmaq! Halbuki şairin çiçəklənən bu yaradıcılığına son qoyacaq o məşum güllə artıq hazırlanmışdı! Bəlkə də Puşkinin varisi olan, ustadının ölümündən təsirlənib öz yaradıcılığını o məşhur, asi şeiri ilə başlayan başqa şairi də öldürmək üçün nəzərdə tutulmuş o biri güllə də qəlibinə tökülmüşdü?! Amma gəlin tarixin bu acı, faciəvi səhifəsində dayanmayaq. Qaranlıqdan işıq keçək - Puşkinin poeziyasına qayıdaq.

Onun əsərləri haqqında ayrı-ayrılıqda danışmaq üçün bura nə yeri, nə də zamanıdır: bu işi bizdən yaxşı görənlər var. Şairin bizə miras qoyduğu çoxsaylı əsərlərindən nümunələrlə, obrazlarla kifayətlənək. (Əslində bu da şairin dahiyənə istedadının göstəricisidir.) "Boris Qodunov" əsərindən meyxana səhnəsini və ya "Qoroxin kəndinin tarixçəsi"ni xatırlayın. Bəs "Kapitan qızı"ndakı əsas qəhrəman Pimen obrazı? Bütün bunlar özündə keçmiş yaşadıb, indini göstərən, gələcəkdən xəbər verməyin isbatı deyilmi?

Bu arada Puşkin yeni başlayan rəssam-şairlərin yetişməsində xidmət göstərmişdir. Ancaq, o, müasirlərinin özünə qarşı bir soyuqluğunu hiss etmişdi, ele sonrakı nəsillər də ondan daha çox uzaqlaşmışdı, daha ona ehtiyac duymur, ondan öyrənmirdilər. Yalnız son zamanlarda onun poeziyasına yenidən qayıdış hiss olunur. Puşkin ictimaiyyətin ona qarşı başlamış soyuqluğunu duyurdu. Bildiyimiz kimi, ömrünün son illərində, hətta yaradıcılığının çiçəklənən dövründə yazdığı heç bir əsəri oxucularla paylaşmırdı. "Bürünc atlı" kimi bir əsəri gün işığına çıxarmır, portfelində gəzdirirdi. Onu məlahətli səslə bülbul kimi görməyə alışmış publikanın müəyyən dərəcədə laqeydliyini hiss etməyə bilməzdi. Axı biz onu necə qınaya bilirik ki, Baratinski kimi ağıl-

*Razısanı, ey tələbkar rəssam?
Razısansa, kütlə lap söysün sən.
Tüpsürün ocağının yandıqı mehraba,
Uşaq inadı ilə titrədir, masanı aşırırsın.*

Ancaq burda Puşkin haqlı deyil, xüsusilə də özündən sonrakı nəsillə olan münasibətinə görə. Məsələ tək-cə "səfəh hökmü"ndə, "soyuq izdihamın gülüşü"ndə deyildi; səbəb daha dərinlərdə yatırdı. Bu səbəblər bu gün bizə məlumdur. Yalnız xatırlamaq yetərlidir. Səbəblər şairin taleyində, cəmiyyətin tarixi inkişafında, yeni dövrün gətirdiyi şərtlərdə - ədəbi epoxadan siyasi mərhələyə adlamasında gizləndi. Qəfil, gözlənilməz dəyişikliklər, qanuni cəhdlər, qeyri-adi, qarşısızınmaz tələbatlar, cavabı olmayan suallar yaranmağa başladı. Cəmiyyətin poeziyalıq, incəsənətlik halı qalmadı. "Ölü qəlblər", "Bürünc atlı", "Misir gecələri" əsərləri arasında fərq qoymadan oxuyub qəbul edən yalnız qatı ədəbiyyatçılar idi ki, yeni çağın qarışıq, amma güclü dalğasına məhəl qoymurdular. Artıq Puşkinin dünyagörüşü dar görünürdü, onun istiqanlı rəğbəti, klassik duyğu ölçüləri bəzən rəsmi alınır, soyuq anarxizmlə ahəng təşkil edə bilmirdi. Şairin kahini olduğu ağməmrəli məbədin məhrabında həqiqətən, alov alışırdı, amma məhrabada buxur yandırmaq üçün, çünki o, atəş artıq insanlara lazım deyildi, onlar süpürgələrin lazım olduğu hay-küylü bazarlara axışdırdılar... və istədikləri süpürgəni də tapdılar. Əks-səda şairi, Puşkinin təbirincə desək, mərkəzi şair, müsbət, özünə doğru çəkən, hüzur verən şair - hay-küycü, carçı, mərkəzdənqaçan, başqalarına doğru itələyən, mənfii enerjili şairlə əvəzləndi. Ən əsası, ədəbiyyatın bilicisi olan Puşkin, Belinski, poeziyanı az bilən, qiymətləndirməyən ədiblərlə əvəzləndi. Belinskinin adını çəkdik, baxmayaraq ki, bu gün Puşkinin mədhi yanında heç kimin tərif ölçüyə gəlməz, amma icazənizlə bu gözəl insanın xatirəsini şəfqətli kəlmələrlə yad edək. Çünki bu insanın taleyinə rus ədəbiyyatının dahisi hesab etdiyini Puşkinin doğum günündə - 26 mayda vəfat etmək yazılmışdı.

Yenidən öz düşüncələrimizin inkişafına qayıdaq. Lermontovun səsinin kəsildiyi bir dövəmdə insanların düşüncələrinin hakimi Qoqol oldu, şairin "intiqaq və kədər" adlı səsi eşidildi.

Daha sonra başqaları ortaya çıxdı - baş qaldırılmış yeni nəslə arxalarıya apardılar. Özünə incəsənətdə vətəndaşlıq hüququ qazanmış Puşkinin yaradıcılığı yeni ictimai quruluşda zəruri olan başqa mənbələrə xidmət etməyə başladı. Çoxları bu dəyişikliyi o vaxt da, indi də sadə tənəzzül hesab etdi. Amma diqqətinizə çatdırım ki, cansız, ölü olan tənəzzül edər. Canlı olan ayrılmaz şəkildə təbii olaraq dəyişər. Rusiya inkişaf edir, süqut etmir. İnkişafın da bütün yüksəlişlər kimi xəstəliklərlə bağlılığı, əziyyətli böhranları, zülmü, ilk baxışdan çıxılmaz görünən təzadları qaçılmazdır. Bunu sübut etməyə ehtiyac yoxdur, bunu bizə bütövlükdə tarix deyil, hər şəxsiyyətin fərdi tarixçəsi öyrədir. Elmin özü bizə vacib, qaçılmaz xəstəliklərdən bəhs edir. Ancaq bütün bunlardan karıxmaq, keçmiş hüzurlu günlər üçün ağlamaq, o günlərə qayıtmaq və ya başqalarını da zorla qaytarmağa cəhd etmək, ancaq köhnəfikirli, uzağı görməyən, bəsirsiz insanların işidir. "Keçid dövrünün insanları" adını daşıyanlar, müdriklər, öz vətəninə sadıq vətəndaş kimi çətinliyə, yolunun çirəkə baxmayaraq, özünün bir üzvü olduğu cəmiyyətinin bütün məişətini təşkil edən əsas həyatı idealları bir an da olsa gözdən qaçırmadan irəli getməlidirlər. On-on beş il bundan qabaq bizi buraya gətirən indiki təntənə ədalət aktı kimi, ictimai minnətdarlıq əlaməti kimi qeyd olunardı. Amma yaşımızdan, vəzifemizdən, peşəmizdən asılı olmayaraq, bizi bura toplayan bir birlik olmayacaqdı. Sevindirici haldır ki, bu günün gəncliyi yenidən Puşkini oxumağa başlayıb. Amma biz unutmamalıyıq ki, bir neçə nəsillə bizim gözümdən öndən keçdi. O nəsillər ki, Puşkinin tək-cə adını unudulmağa məhkum olanların adından heç nəylə fərqləndirmirdi. Gəlin, bu nəsilləri də həddən artıq ittiham etməyək. Biz sadəcə, bu unutulmuş niyyə qayıtmış olduğuna qısaca göstərməyə çalışdıq. Hər halda poeziyaya olan bu qayıdışa da sevinməmək mümkün deyil. Biz həm də ona görə sevinirik ki, bizim gənclərimiz poeziyaya tək-cə ümidləri boş çıxdığından peşman olmuş, öz səhvlərindən yorulmuş, nədən üz döndərdiyinin fərqi varib keçmişində sığınacaq və təskinlik tapmış adamlar kimi qayıtmayıblar. Biz daha çox bu qayıdışda məmnunluq əlamətləri görürük. Hərçənd bəziləri üçün işlərinə gəlməyən, özlərinə sərf etmə-

yənləri qurban vermək, ömür boyu bir istiqamətdə sıxılıb qalmaq nəinki caiz, həm də vacib hesab olunurdu. Düşünülürdü ki, bəzi belə məqsədlər gələcəkdə digər nailiyyətlərin əldə olunacağını vəd edir. Bizə isbat olundu ki, başda Puşkin yaradıcılığı olmaqla, poeziyamızın yenidən öz qanuni mövqeyini qorumağa, cəmiyyətdə layiqli yerini tutmağa haqqı var. Vaxt var idi zərif ədəbiyyat bu həyatın, demək olar ki, yeganə ifadəsi idi, sonra elə dövr gəldi ki, meydandan tamamilə kənara çəkildi... Əvvəlki əhatə dairəsi daha geniş idi; ikincisi isə heçliyə qədər daraldı. Poeziya özünün təbii sərhədlərini tapıb əbədi möhkəmləndi. Keçmiş, amma köhnəlməmiş ustadımızın təsiri altında biz buna ürəkdən inanırıq. İncəsənət qanunları, bədii təsvir üsulları yenidən qüvvəyə minir. Kim bilir? Bəlkə də istedadı ilə ustadı kölgədə qoyacaq, Puşkinə verməyə cəsarət edə bilmədiyimiz, amma ondan almağa da çalışmadığımız milli-dünyəvi səviyyəli yeni bir seçilmişimiz ortaya çıxacaq?!

Hər necə olursa olsun, Puşkinin Rusiya qarşısındakı xidmətləri böyükdür və o, xalq rəğbətinə layiqdir. Dilimizdə apardığı cillanma sayəsində hazırda zənginliyinə, qüdrətinə, məntiqinə, zərifliyinə görə, əcnəbi filoloqlar da etiraf edirlər ki, qədim yunan dilindən sonra rus dili ikinci yerdə qərarlaşır. O, tipik obrazlarla, ölməz səslərlə rus həyatının bütün ruhunu əks etdirə bildi. O, öz qüdrətli qələmi ilə poeziyanın bayrağını ilk dəfə rus torpaqlarına dərinlən sancıdı. Əgər Puşkinin ədəbi döyüşündən sonra qalxan toz müvəqqəti olaraq onun parlaq bayrağını qaraltdısa, indi bu toz yatanda yenilməz bayraq yenidən göz qamaşdırmağa başladı.

Parla, ey qədim paytaxtın mərkəzində ucaldırılmış nəcib bürünc sima! Bildir gələcək nəsillərə ki, bizim həqiqətən də böyük xalq adlanmağa haqqımız var, çünki bu xalqın içindən sən kimi neçə-neçə dahilər çıxıb! Şekspir haqqında deyildiyi kimi: "Yazıb-oxumağı yenidən öyrənən adam, istər-istəməz onun yeni oxucusuna çevrilir". Biz də ümid varıq ki, Puşkinin heykəli qarşısında ehtiramla dayanan, onun poeziyaya, vətənə olan məhəbbətini dərk edən hər bir gələcək nəsillər, sübut edəcək ki, o da elə dahi şair kimi daha savadlı, daha müstəqil olaraq rus adını daşımağa layiqdir. Qoy bu sonuncu sözlərim sizləri təəccübləndirməsin, xanımlar və cənablar! Poeziyada xilaskar, ucaldan mənəvi qüvvə var. Biz ona da ümid edək ki, son dövrlərdə hətta Puşkini oxumayan sadə xalqın oğulları da Puşkin adının nə demək olduğunu anlayacaq. Və dünənə qədər düşünülmədən, dillərin dolaşa-dolaşa dediyini eşitdiyimiz bu sözləri onlar şüurlu şəkildə, cəsarətlə təkrarlacaq: "Bu heykəl ustadımızdır!"

Rus dilindən tərcümə edən:
Şəfiqə Şəfa